

HOOFSTUK IX

GROOT VERANDERINGE AAN LIBERTAS IN DIE VORSTER- TYDPERK, 1966-1976

A BJ VORSTER EN SY GESIN

Met die verkiesing van Balthazar Johannes (John) Vorster tot Premier 'n week na die sluipmoord op Verwoerd, het die tydskrif die *Economist* hom as 'n skrikwekkende keuse bestempel. Die *Financial Times* het 'n foto van 'n norske Vorster gepubliseer en gewonder of 'n mens met hom sake sou kon doen.¹ Vorster het dit moeilik gevind om onder die omstandighede van Verwoerd se moord die regering oor te neem. Sy manier van lei, sou van Verwoerd s'n verskil, want soos hy dit gestel het: "Elke man soen sy vrou op sy manier."²

Vorster was een van dertien broers en susters wat op 'n Karoo-skaapplaas naby Jamestown in die noordooste van Kaapland op 13 Desember 1915 gebore is.³ Hy het op Sterkstroom gematrikuleer en in September 1934 by die Universiteit van Stellenbosch ingeskryf. Twee van sy dosente was HF Verwoerd en TE Dönges (1898-1968), latere Minister van Binnelandse Sake, wat die die vrymoedige, amper astrante jong man as gevolg van sy skerp intellek en vinnige tong raakgesien het.⁴ Vorster was die voorsitter van die debatsvereniging en ondervoorsitter van die verteenwoordigende studenteraad. Hy het gou by die politiek betrokke geraak en was die voorsitter van die Nasionale Party se studentetak op Stellenbosch. Op vergaderings was hy en nog 'n belowende jong man, PW Botha, die belangrikste vraestellers.⁵

Vorster was 'n onderhoudende spreker en 'n baasverteller met 'n droë humorsin wat hy uiters doeltreffend benut het om 'n gedugte opponent in 'n debat te wees.⁶ Hy het stug en ontoeganklik voorgekom omdat hy hom nie aan mense opgedring het nie. Die mense wat hom geken het, het van beter geweet.⁷ Een keer is hy deur 'n jong fotograaf aangemoedig om te glimlag sodat 'n

¹ P.H. Muller, (red.), Vorster na tien jaar, *Suid-Afrikaanse Panorama* 21(8), Augustus 1976, p. 2.

² H. Retief, My Pa, die Premier, *Sarie*, 1990-02-07, p. 19.

³ H. Retief, My Pa, die Premier, *Sarie*, 1990-02-07, p. 19.

⁴ P.H. Muller, (red.), Vorster na tien jaar, *Suid-Afrikaanse Panorama* 21(8), Augustus 1976, p. 2.

⁵ P.H. Muller, (red.), Vorster na tien jaar, *Suid-Afrikaanse Panorama*, 21(8), Augustus 1976, p. 2.

⁶ D. de Villiers & J. de Villiers, *P.W.*, p. 99.

⁷ H. Retief, My Pa, die Premier, *Sarie*, 1990-02-07, p. 19.

foto geneem kon word. Na nog 'n versoek om te glimlag, het Vorster aan die fotograaf gesê dat hy dan besig was om te glimlag!⁸

Op Stellenbosch het Vorster sy toekomstige vrou, Martini (Tini) Steyn Malan, ontmoet. Hy het haar op 'n politieke vergadering met sy "lewendige debat" beïndruk.⁹ Sy het BA Maatskaplike Werk aan die Universiteit van Stellenbosch gestudeer.¹⁰

Sy was die eerste Suid-Afrikaner wat as 'n beroepsmaatskaplike werker gekwalifiseer het en het daarna as proefbeampte by die magistratuur gewerk.¹¹ Mevrouw Vorster het gedurende die Depressie twee jaar navorsing vir die staat gedoen oor die omstandighede waaronder spoorwegwerkers in die Kaapse binneland geleef het. Daarna het sy as maatskaplike werker op Graaff-Reinet gespesialiseer. Haar agtergrond het haar goed vir haar taak as Premiersvrou voorberei.¹²

Hulle is in 1941 getroud.¹³ Volgens mev Vorster het hulle nie getrou terwyl hulle nog studente was nie, want "we were too poor."¹⁴ Tini Malan was die ideale vrou vir John Vorster. Sy was 'n uitstekende huisvrou en het haar eie vrugte en groente ingemaak.¹⁵ Hulle het elke jaar geslag en self die vleis bewerk. Hulle het dit in Pretoria gedoen en daarna die vleis na Groote Schuur gestuur.¹⁶ Sy kon maklik voedsel aan net haar man of vyftig gaste voorsit. Sy was betrokke by maatskaplike werk en het haar eie toesprake geskryf nadat sy 'n onderwerp nagevors het en soms selfs die betrokke staatsdepartemente geraadpleeg het. Sy het baie in Groote Schuur belanggestel en is as 'n kenner van dié woning beskou.¹⁷

Volgens haar dogter, Elsa, was Tini Vorster ver van die hoed-en-handskoene-parlements vrou. By politieke vergaderings het sy fluks by die pannekoektafels gehelp en dan haar voorskoot afgehaal

⁸ T. Heard, *The Cape of Storms*, p. 133.

⁹ H. Retief, *My Pa, die Premier, Sarie*, 1990-02-07, p. 19.

¹⁰ Libertaslêer, *Libertas*. A. Malan, *At home with Mrs. Vorster*, *Personality*, 1972-12-15, p. 26.

¹¹ P.H. Muller, (red.), *Vorster na tien jaar*, *Suid-Afrikaanse Panorama*, 21(8), Augustus 1976, p. 3.

¹² Libertaslêer, *Libertas*. A. Malan, *At home with Mrs. Vorster*, *Personality*, 1972-12-15, p. 26.

¹³ P.H. Muller, (red.), *Vorster na tien jaar*, *Suid-Afrikaanse Panorama*, 21(8), Augustus 1976, p. 3.

¹⁴ Libertaslêer, *Libertas*. A. Malan, *At home with Mrs. Vorster*, *Personality*, 1972-12-15, p. 26.

¹⁵ J. D'Oliveira, *Vorster - the man*, p. 275.

¹⁶ Anoniem, *John Vorster - 10 jaar*, pp. 14 -15.

¹⁷ J. D'Oliveira, *Vorster - the man*, p. 275.

en netjies saam met haar man op die verhoog verskyn.¹⁸ Sy het gevoel dat sy meer geleentheid as die gemiddelde getroude vrou gegee is om haar belangstellings uit te leef en daarvoor was sy dankbaar. Haar betrokkenheid by die maatskaplike sy van die gemeenskap kon sy selfs doeltreffender as die Premier se vrou voortsit.¹⁹

Volgens FW de Klerk was Vorster 'n man onder manne en het hy grootliks op sy vrou staatgemaak vir hulle sosiale verantwoordelikhede. Sy het 'n baie aktiewe rol in die mobilisering van die Nasionale Party se vroue gespeel. Haar bedagsaamheid teenoor Parlementslede se vrouens en haar gereelde onthale wat sy vir die koukus by Groote Schuur gereël het, het baie tot die Nasionale Party se spangees bygedra.²⁰

Die latere Presidentsvrou, Marike de Klerk, het Tini Vorster bewonder. Marike de Klerk het opgemerk hoe mev Vorster haar man ondersteun en aangevul het. Haar diplomاسie en takt het talle moontlike verleenthede voorkom. Sy het haar man se aanvullende geheue geword en hom deur die sosiale slaggate gelei met opmerkings soos: “Hier is die jong man van Vereeniging ... het sy middelste kind nie baie gegroei vandat ons hom laas gesien het nie?”²¹

Van Vorster het mev Vorster toegewyd 'n plakboek oor al sy bedrywighede bygehou, net soos Isie Smuts jare vroeër van Smuts gemaak het. Sy het elke dag agt koerante gelees en dan alles wat betrekking op haar man gehad het, in die bande, in 1976 reeds 88, geplak. Sy het kort na hulle huwelik in 1941 daarmee begin. Dit het nie net koerantuitknipsels nie, maar ook besondere briewe, uitnodigingskaarte en spyskaarte bevat.²²

Die Vorsters het drie kinders gehad, twee seuns, Willem en Pieter, en 'n dogter Elsa (fig.80). Sy kinders het hom byna verafgod en het enige raad wat hy aan hulle gegee het, getrou gevolg, want hy het hulle nooit swak raad gegee nie. Sy seun Pieter het gevoel dat as hy ooit sy pa sou teleurstel, dit vir hom onaanvaarbaar sou wees. Hy was so lojaal as moontlik aan sy vader, want

18 H. Retief, *My Pa, die Premier, Sarie*, 1990-02-07, p. 19.

19 J. D'Oliveira, *Vorster - the man*, p. 275.

20 F.W. de Klerk, *Die laaste trek - 'n nuwe begin*, p. 67.

21 M. Maartens, *Marike, a journey through summer and winter*, p.80.

22 Libertasléer, *Libertas*. A. Boshoff, *Mev.Vorster: tien vervulde jare as Premiersvrou, Die Huisgenoot*, 1976-09-17, p. 58.

sy vader was altyd lojaal teenoor hom.²³ Sy kinders onthou hoe hulle ma hom in die middag by sy prokureurskantoor gaan haal het. Elsa het hom gaan roep en dan by die drie-verdiepingtrapreling afgegely. Hulle het nooit die hyser gebruik nie, want haar pa het geweet hoe sy die glyery geniet het. Daarna het hy altyd vir haar lekkergoed gekoop. Hy was 'n kindervriend.²⁴

Figuur 80: Die Vorster-gesin op die troudag van Elsa.

Uit: Anoniem, *John Vorster-10 Jaar* (Kaapstad 1976), foto 31.

Na Vorster die grade B.A. en LL.B. verwerf het, was sy eerste pos dié van registrateur van die Regter-president van Kaapland. In 1939 het Vorster in Port Elizabeth as prokureur begin werk. Tydens die Tweede Wêreldoorlog was hy 'n 'generaal' in die Ossewa-Brandwag. Vanweë sy bedrywighede in dié organisasie is hy vir sewentien maande sonder verhoor deur die destydse regering in 'n kamp by Koffiefontein in die Vrystaat geïnterneer.²⁵ Tini Vorster moes alleen aangaan en kon hom slegs een keer per jaar besoek. Hulle het 'n lewendige briefwisseling gevoer wat hulle positief gehou het.²⁶

²³ J. D'Oliveira, *Vorster - the man*, p. 272.

²⁴ H. Retief, My Pa, die Premier, *Sarie*, 1990-02-07, p. 19.

²⁵ P.H. Muller, (red.), Vorster na tien jaar, *Suid-Afrikaanse Panorama*, 21(8), Augustus 1976, p. 3.

²⁶ H. Retief, My Pa, die Premier, *Sarie*, 1990-02-07, p. 19.

Hy is in 1944 vrygelaat en het 'n regspraktyk op Brakpan in Transvaal (nou Gauteng) begin. Die politiek het sy eerste liefde gebly en in 1948 het hy in die algemene verkiesing as onafhanklike Afrikanerparty-kandidaat gestaan. Hy het met net vier stemme verloor. In 1953 het hy die Parlement as die lid van die Nasionale Party vir Nigel betree. Hy het in 1958 'n adjunk-minister geword en in 1960, na die Sharpeville-gebeure, het hy Minister van Justisie in Verwoerd se Kabinet geword. 'n Week na die sluipmoord op Verwoerd, op 13 September 1966, is Vorster deur die kookus van die Nasionale Party as nuwe Premier van Suid-Afrika aangewys.²⁷

Vorster het soos geen leier voor hom nie, Suid-Afrika as deel van die vasteland van Afrika beskou. Suid-Afrika was volgens hom "nie 'n voorstad van Europa nie." Bande met Afrikalande sou vir alle partye voordelig wees. Dié diplomatieke rigting het al in 1967²⁸ begin toe hy hoofman Joseph Leabua Jonathan (1914-1987),²⁹ Premier van Lesotho, ontvang het. Die program van verhoudinge is in 1971 versnel. Hy het 'n besoek aan Malawi gebring wat tot 'n besoek van president Hastings Kamuzu Banda (1905-) van Malawi aan Suid-Afrika gelei het. Hy het geheime samesprekinge met die President van die Ivoorkus gevoer en Liberië, Paraguay en Uruguay besoek. Hy het met premier Y Rabin (1922-1995) van Israel onderhandel en handels- en diplomatieke bande met dié land aangeknoop.³⁰

Vorster het hom bewys as 'n uitstekende onderhandelaar in sy ontmoetings met mense soos die Oostenrykse politikus en diplomaat Kurt Waldheim(1918-), Henry A Kissinger (1923-) (fig.81) , die Amerikaanse Minister vir Buitelandse Sake, en Amerikaanse presidentskandidaat Walter F Mondale (1928-).³¹

27 P.H. Muller, (red.), Vorster na tien jaar, *Suid-Afrikaanse Panorama*, 21(8), Augustus 1976, p. 3.

28 P.H. Muller, (red.), Vorster na tien jaar, *Suid-Afrikaanse Panorama*, 21(8), Augustus 1976, p. 5.

29 P.K. Byers, *Encyclopedia of World Biography*, 8, p. 330.

30 P.H. Muller, (red.), Vorster na tien jaar, *Suid-Afrikaanse Panorama*, 21(8), Augustus 1976, p. 5.

31 P.K. Byers, *Encyclopedia of World Biography*, 11, p. 97; 9, p. 43; 16, p. 54.

Figuur 81: Mnre B.J. Vorster en H. Kissinger, Junie 1976.

Uit: Anoniem, *John Vorster-10 Jaar* (Kaapstad 1976), foto 31.

Hy het ook die siek president Seretse Kgama van Botswana ontvang. 'n Foto van Vorster by 'n aantal swart vroulike gaste is met groot vreugde deur die Herstigte Nasionale Party vir propagandadoeleindes gebruik. As gevolg van sy beleid van détente was hy baie betrokke by die state van Afrika en het 'n hele aantal geheime besoeke aan lande in Noord-Afrika gebring. Die krediet vir die brugberaad tussen die destydse Rhodesië (nou Zimbabwe) en Zambië in Augustus 1974, het aan hom gegaan. Volgens PW Botha het Vorster waardevolle kontakte vir Suid-Afrika opgebou en het die land nog later baie van die vrugte van sy werk op handels- en diplomatieke gebied gepluk.³²

Die Inligtingskandaal het ontstaan oor openbaringe in die pers oor geheime bedrywighede van die Departement van Inligting om die regering se beeld binne- en buitelands te verbeter. Dit is

³²

D. de Villiers & J. de Villiers, *P.W.*, p. 99.

gereël deur die toenmalige Sekretaris van Inligting, Eschel Roodie en sy Minister, Connie Mulder. Later sou dit aan die lig kom dat Vorster ook kennis van die bedrywighede gedra het.³³

'n Afvaardiging bestaande uit PW Botha, Pik Botha, Chris Heunis en andere het Vorster in 1978 by Libertas oor die Inligtingskandaal gaan spreek.³⁴ Op 20 September 1978 het hy tydens 'n groot internasionale perskonferensie by die Uniegebou sy uittrede aangekondig.³⁵ Later het hy die amp van Staatspresident bekleed. Die seremoniële posisie het hom nie aangestaan nie en hy het al hoe meer omstrede geword hoe meer onthullings oor die Inligtingskandaal na vore gekom het. Hy het op 4 Junie 1979 as Staatspresident bedank en in sy vakansiewoning op Oubos aan die Kaapse kus gaan woon.³⁶

B DIE VORSTERS IN LIBERTAS

Die ampswonings kon volgens mev Vorster maklik koud en onpersoonlik wees omdat hulle so groot is. Sy het haar bes gedoen om dit te voorkom deur honde aan te hou om 'n huislike atmosfeer te skep. Sy het nooit te veel met die huishouding ingemeng nie, want sy het goeie personeel gehad.³⁷

Sy het die uitsig uit elke venster, veral in jakarandatyd, as onbeskryflik mooi ervaar. Libertas was volgens mev Vorster 'n heerlike ampswoning met die groot trap wat so 'n statige indruk gemaak het, die gerieflike ontvangslokaal en die vergrote eetkamer. Sy het die private eetkamer en die groot kantoor vir die Eerste Minister as aanwinste beskou. Die studeervertrekke het ruim rakke vir elke moontlike boek en tydskrif gehad en sy het een van die kleiner sitkamertjies as haar privaatkantoor ingerig. Die personeel se kantoor- en slaapafdeling het ook 'n pragtige uitsig oor die stad of die tuin gehad. Die waskamer, koelkamer, spens en kombuis was ruim en gerieflik.³⁸

³³ F.W. de Klerk, *Die laaste trek – 'n nuwe begin*, p. 78.

³⁴ B. Pottinger, *The imperial presidency, P.W. Botha, the first ten years*, p. 14.

³⁵ D. de Villiers & J. de Villiers, *P.W.*, p. 99; B. Pottinger, *The imperial presidency, P.W. Botha, the first ten years*, p. 14.

³⁶ F.W. de Klerk, *Die laaste trek – 'n nuwe begin*, p. 81.

³⁷ Anoniem, *John Vorster – 10 jaar*, pp. 14-15.

³⁸ Skriftelike mededeling: Tini Vorster, Serenitas 55, Strand, 7140, 1997-02-26.

Die groot ruimte van die ontvangslokaal aan weerskante van die voordeur het dit uitnemend geskik vir onthale gemaak. Hier het die Vorsters onthale vir hulle groot vriendekring gehou en ook hulle amptelike pligte in Transvaal nagekom. Mevrou Vorster het ook haar ontvangste van vroue-organisasies hier gehou.³⁹

Die Vorsters het die groot slaapkamer met sy uitsig na die noorde as hoofslaapkamer gebruik. Mevrou Vorster het waardering vir Libertas se ruim kamers, gange en portale gehad. Dieselfde sitkamer en eetkamer vir die gesin, met die ronde tafel is, soos in die tyd van die Verwoerds, deur die Vorsters gebruik.⁴⁰

Mevrou Vorster het Libertas as 'n gesellige familiewoning beskou. Die woning met sy interessantheide en terrein was ideaal vir haar seuns wat hulle hoërskooljare daar deurgebring het. Ten spyte van die feit dat dit 'n ampswoning was, kon sy steeds vir haar kinders 'n gesellige tuiste skep waarheen hulle hulle maats kon bring en tuis kon voel.⁴¹ Die amptelike verblyfplekke was altyd vir die Vorster-kinders toeganklik. Spesiale etes is vir maats en onderwysers gehou, die kerkjeugaksies kon Sondagaande na kerk daar kom sing en later is studente- en vlootmaats ook tuis laat voel. Met eksamentyd was Libertas en Groote Schuur die plekke waarheen hulle gevlug het om in stilte te studeer. Mevrou Vorster het altyd gesê: "Kom trek maar in, eet en slaap soos en wanneer dit julle pas ..."⁴²

Mevrou Vorster het gevoel dat dit haar plig was om die huishouding so vlot moontlik te laat loop. Haar man moes geen huishoudelike probleme ervaar wat met sy werk kon inmeng nie. Sy verblyfplek moes 'n hawe van rus vir hom wees.⁴³ Hy moes kon voel dat hy maar sy baadjie en skoene kon uittrek en net kon ontspan. Sy sou hom nie met onbenullighede opsaal nie. Die woning en die gesin was haar verantwoordelikheid. Sy het hom nooit gepla met iets wat maar tot die volgende dag kon oorstaan nie. Hy hoef nooit te gewonder het waarom die venster oop is of wat nou weer in die vertrek aangaan nie.⁴⁴ Hy het hom glad nie met die huishouding bemoei

39 Skriftelike mededeling: A. Boshoff, "Baie Dankie", Posbus 116, Orania, 8752, 12-08-1999.

40 Skriftelike mededeling: A. Boshoff, "Baie Dankie", Posbus 116, Orania, 8752, 12-08-1999

41 Skriftelike mededeling: Tini Vorster, Serenitas 55, Strand, 7140, 1997-02-26.

42 A. Boshoff, Tien jaar saam met die Vorsters aan huis, *Die Huisgenoot*, 36/2837, 1976-09-10, p. 72.

43 Libertasleër, Libertas. A. Malan, At home with Mrs. Vorster, *Personality*, 1972-12-15, p. 29.

44 J. D'Oliveira, *Vorster - the man*, pp. 276, 277., A. Boshoff, Tien jaar saam met die Vorsters aan huis, *Die Huisgenoot* 36/2837, 1976-09-10, p. 72.

nie en het haar net aan die begin van die maand 'n tjek vir die huishouding gegee. Hy was volgens mev Vorster nie veeleisend teenoor sy personeel of huismense nie. ⁴⁵

As hulle na die vakansiehuis by Oubos (fig.88) gegaan het, het mev Vorster 'n bediende voor die tyd daarheen gestuur sodat alles met hulle aankoms reg was. Dit moes so gewees het dat Vorster net by Oubos kon aankom, hom op sy bed kon uitstrek en dan moes sy glas water langs die bed staan, net soos by Libertas en Grootte Schuur.⁴⁶

Hy het nie in kos belanggestel nie en sou nie maklik disse eet wat deur iemand anders op sy bord geskep is nie. By onthale waar hulle nie langs mekaar gesit het nie, sou hy oorleun om haar te vra wat 'n gereg was en of hy daarvan moes eet. As hy eers gevra het wat die gereg was, was die kans skraal dat hy daarvan sou eet. So het hy en die eerste minister van Lesotho, Leabua Jonathan, saam in 'n Kaapstadse hotel geëet aan die uithanggeregte wat die hotel voorgesit het. Hulle het saamgestem dat hulle albei nie van die kos gehou het nie. Vorster het van kos sonder fieterjasies gehou.⁴⁷

Dit was moeilik om 'n privaatlewe te voer, maar hulle het tyd gemaak om aande alleen deur te bring. So het mev Vorster daarop aangedring dat hulle wanneer dit moontlik was, middagete saam nuttig en dan rustig met mekaar kon gesels.⁴⁸ Vorster self het aangevoer dat hy nie in die gewoonte was om vir middagetes uit te gaan nie. Hy sou eerder iemand saam met hom vir middagete huis toe neem. Dit was 'n gewoonte wat ontstaan het toe hy nog 'n regsgeleerde was. Dikwels sou hy na middagete 'n uiltjie knip en dan verfris terug werk toe gaan.⁴⁹

⁴⁵ Anoniem, *John Vorster – 10 jaar*, pp. 14–15.

⁴⁶ J. D'Oliveira, *Vorster - the man*, pp. 276-277.

⁴⁷ Anoniem, *John Vorster – 10 jaar*, pp. 13-14.

⁴⁸ Libertaslêer, Libertas. A. Malan, At home with Mrs. Vorster, *Personality*, 1972-12-15, p. 29.

⁴⁹ J. D'Oliveira, *Vorster - the man*, p. 279.

Hulle etes het uit regte Boerekos bestaan. Vars volkoringbrood, tuisgemaakte marmelade en lamsvleis. Hulle het nooit aangeleer om deftige disse te geniet nie.⁵⁰ Vir ontbyt het Vorster altyd dieselfde ete verkies: mieliepap, eiers, spek of wors, tuisgebakte brood en swart koffie. Aandetes het hulle voor die beeldradio genuttig en daarna het hy verder gewerk.⁵¹

Volgens mev Vorster was Libertas ouma se verblyfplek. Dit is 'n woning wat anders is as Ma of Pa se woning. By Ouma se huis is daar altyd roomys en koeldrank - nie net tydens spesiale geleenthede of wanneer Ma of Pa so sê nie. Mevrouw Vorster het ook speelgoed vir die kleinkinders in Libertas gehad waarmee hulle kon speel. Die kleinkinders moes ook by Ouma en Oupa in die kamer kon slaap as hulle wou. Hulle moes kon rondhardloop en speel soos hulle wou en voel hulle word bederf. By Libertas kon die kleinkinders die speletjies geniet wat hulle op geen ander plek kon speel nie; soos om in die groot tuine rond te hardloop en saam met die polisie wagte wag te staan by die hekke.⁵²

Mevrou Vorster het vir die kleinkinders gekamofleerde kamma-uniforms gekoop en Vorster het later die bypassende velskoene verskaf. Hulle het selfs in die warmste son 'diens' gedoen, hulle sakboekies is deur die sersant aan diens geteken en hulle het later ook 'medaljes' ontvang. Die uiteinde van die speletjie was dat mev Vorster later vir elkeen sy eie uniform van byna dieselfde materiaal as dié van die polisiemanne laat maak het.⁵³ Mevrouw Vorster wou nie hê dat hulle bang moes wees vir die groot amptelike woning nie. Hulle moes tuis voel. Dieselfde moes geld vir premier Vorster. Al was hy by 'n funksie of onthaal moes hulle nog voel hy is hulle Oupa.⁵⁴

Soms is 'n kleinkind se verjaarsdagpartytjie by Libertas gehou. Dan was die deftige eetkamer 'n feestoneel van ballonne, koeldrank en 'n treintjekoek. Daarna kon hulle in die tuin met sy heerlikhede baljaar.⁵⁵ Die kleinkinders het die 'ver sien' oor Pretoria en die trappe ten volle geniet.⁵⁶

⁵⁰ Libertaslêer, Libertas. A. Malan, At home with Mrs. Vorster, *Personality*, 1972-12-15, p. 26.

⁵¹ J. D'Oliveira, *Vorster - the man*, p. 279.

⁵² Libertaslêer, Libertas: M. Viljoen, 'n Ouma moet op haar tone wees..., *Root Rose* 32(15) 1976-02-18, pp. 16,18.

⁵³ A. Boshoff, Tien jaar saam met die Vorsters aan huis, *Die Huisgenoot* 36/2837, 1976-09-10, p. 67.

⁵⁴ Libertaslêer, Libertas: M. Viljoen, 'n Ouma moet op haar tone wees..., *Root Rose* 32(15) 1976-02-18, pp. 16,18.

⁵⁵ A. Boshoff, Tien jaar saam met die Vorsters aan huis, *Die Huisgenoot* 36/2837, 1976-09-10, p. 70.

⁵⁶ Skriftelike mededeling: Tini Vorster, *Serenitas* 55 Strand, 7140, 1997-02-26.

'n Tipiese dag in Libertas sou begin met koffie in die bed, gevolg deur die oggendgodsdienste om halfsewe oor die radio. Daarna het hulle na die nuus geluister en die oggendkoerante gelees. Terwyl die Premier in die badkamer was, sou mev Vorster vir hom klere uitsit wat hy sonder enige kommentaar sou aantrek. Sy het dit gedoen omdat hy "nie weet waar 'n ding is nie".⁵⁷ Volgens hom, sou hy 'n bruin en 'n swart skoen saam aangetrek het as sy dit so vir hom reggesit het. Hy het jare lank nie meer sy eie klere gekies nie.⁵⁸ Hy het selfs nie winkels toe gegaan vir klere nie. Sy het bestel wat hy nodig gehad het en hy het dit tuis aangepas.⁵⁹

Kort na agtuur het hulle ontbyt genuttig en daarna het hy na sy kantoor vertrek. Hy het probeer om so min as moontlik afsprake vir middagete te maak en het so omstreeks eenuur by die huis gekom. Sy sou sorg dat haar program so verloop dat sy tuis is wanneer hy daar aankom. Hy het probeer om na middagete 'n bietjie te rus en sou om twee-uur weer na sy kantoor teruggaan. Saans het hy gewoonlik na vyf uur teruggekeer en as hulle geen amptelike afspraak gehad het nie, sou hy werk of ontspan. Hy het graag na die beeldradioprogramme, veral die nuus, gekyk.⁶⁰

Vorster was baie lief vir pakkies en geskenke. Hy het graag pakkies oopgemaak en was baie nuuskierig oor die inhoud van 'n pakkie. As iemand iets gekoop het, maar dit eers die volgende dag laat aflewer het, kon hy omtrent sterf van nuuskierigheid. Hy was baie teleurgesteld omdat een van sy kinders op wittebrood gegaan het sonder om eers hulle huweliksgeskenke oop te maak.⁶¹ Hy het 'n stryd gehad om die rookgewoonte te laat vaar. Hy het dan soos 'n stout skoolseun sy vriende betrek as hy skelm gerook het.⁶²

1. Inrigting

Tydens die besige diplomatieke jare van Vorster se premierskap het die noodzaak vir 'n groter eetkamer in Libertas ontstaan. Mevrou Vorster het ook 'n baie aktiewe sosiale lewe in eie reg gelei as gevolg van haar jarelange verbintenis met talle verenigings en organisasies en het dus

⁵⁷ Anoniem, *John Vorster – 10 jaar*, p. 15

⁵⁸ J. D'Oliveira, *Vorster - the man*, p. 278.

⁵⁹ Anoniem, *John Vorster – 10 jaar*, p. 15.

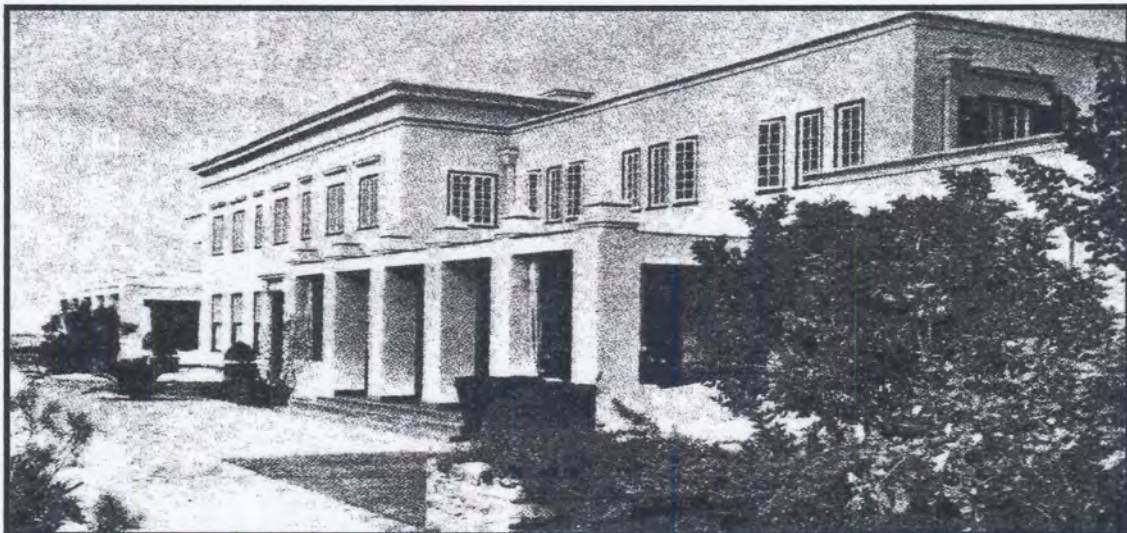
⁶⁰ Anoniem, *John Vorster – 10 jaar*, p. 14.

⁶¹ J. D'Oliveira, *Vorster - the man*, p. 272.

⁶² H. Retief, My Pa, die Premier, *Sarie*, 1990-02-07, p. 19.

dikwels onthaal. Sy het jaarliks by Groote Schuur en Libertas groot onthale aangebied. Mevrouw Vorster het die eetkamer van Libertas te klein gevind en baie goue die moontlikheid raakgesien om die eetkamer te vergroot deur die stoepe toe te bou.⁶³

Die eetkamer moes sewentig in plaas van vier en twintig gaste kon akkommodeer. Die oplossing was om die wye kleiteëlstoep van 4.5 m toe te bou wat uit die kookkamer geloop het (fig.84). Die houtdeure is verwyder en in die oorspronklike stoepopening ingebou (fig.85). Die resultaat was dat die noordelike stoepe met hulle asemrowende uitsigte heeltemal toegebou is en dat die vertrekke nie stoepe gehad het om die sonlig en die hitte uit te weer nie. Die vergrote eetkamer het 'n muur-tot-muur-mat gekry. Voor die noordelike vensters is swaar gordyne gehang om die helder sonlig uit te hou. Groot lugversorgingsmasjinerie was nodig om die warm eetkamer te verkoel. Dié masjinerie is versteek deur 'n sipresboom daarvoor te plant. Die veranderinge sou later baie kritiek uitlok (fig.86).⁶⁴

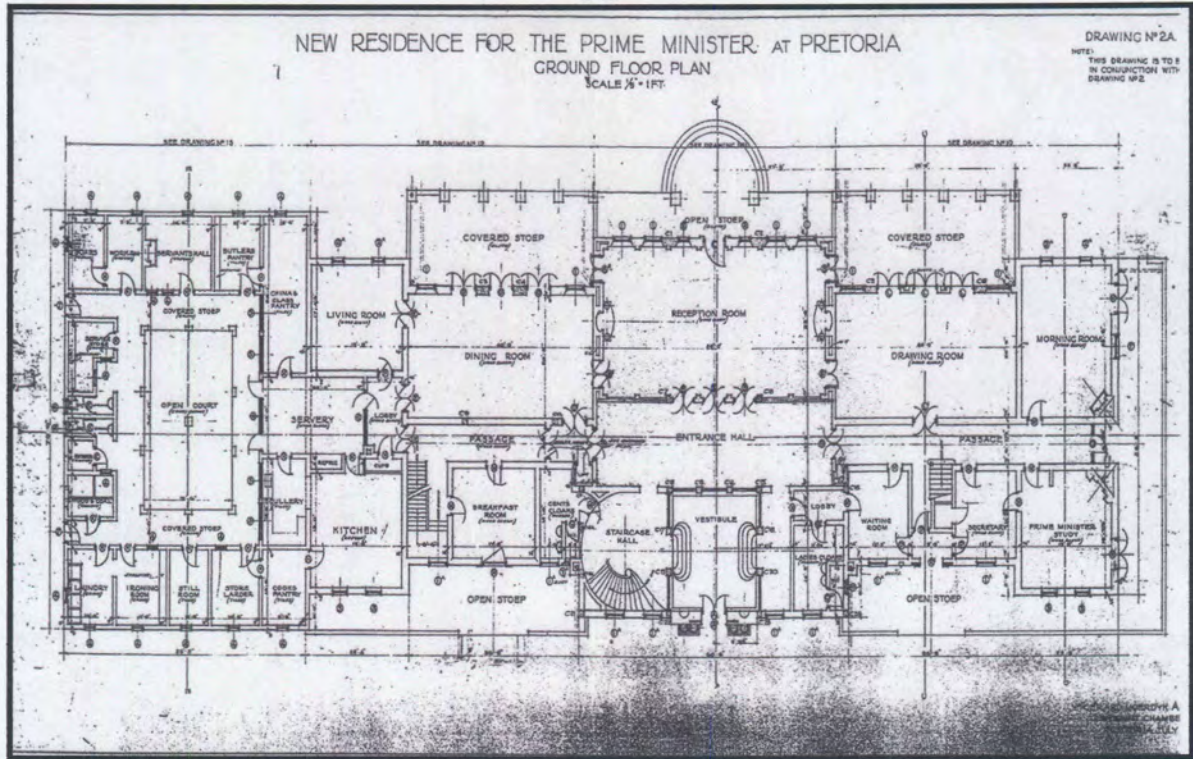

Figuur 82: Noord-aansig van Libertas voordat die stoepe toegebou is om die eetkamer te vergroot.

Uit: *Pretoriana*, mondstuk vir die *Genootskap Oud-Pretoria*, (29) 1959-04, keerblad teenoor p. 1.

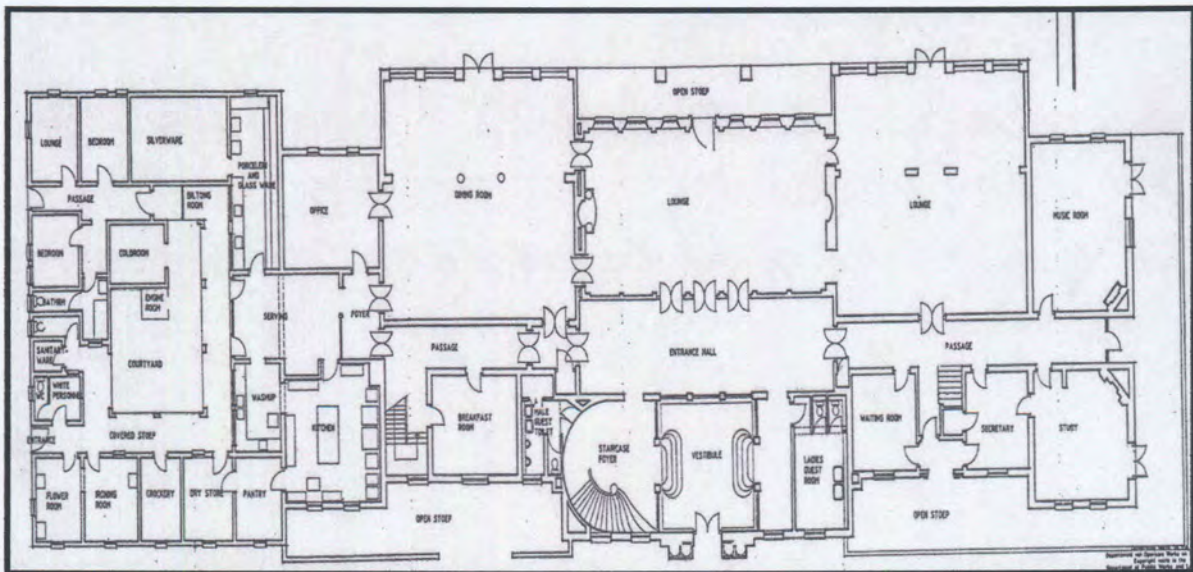
⁶³ Skriftelike mededeling: A. Boshoff, "Baie Dankie", Posbus 116, Orania, 8752, 12-08-1999.

⁶⁴ Skriftelike mededeling: B. Brownlee, Koranabergweg 77, Waterkloofrif, Pretoria, 0181, 07-1997.

Figuur 83: Moerdyk se oorspronklike grondvlakplan met die oop stoepe.

Uit: Oorgeneem en aangepas uit planne van die Departement van Openbare Werke.

Figuur 84: Die vergrote eetkamer en die Pierneefkamer.

Uit: Oorgeneem en aangepas uit planne van die Departement van Openbare Werke.

Figuur 85: Noord-aansig van Libertas nadat die stoepe toegebou is om die eetkamer te vergroot.
Hier word die deure en boligte getoon wat verskuif en weer gebruik is.

Foto: X. Barnard, 1999.

Figuur 86: Die vergrote eetkamer gereed vir 'n onthaal.

Let op die opsigtelike pilaar in die vertrek.

Uit: R. Simpson, *Libertas*, (s.a.) . n.p.

Uiteraard moes ekstra tafels en stoele vir die eetkamer gemaak word.⁶⁵ Die Departement van Openbare Werke het verskeie lang tafels laat maak wat by die oorspronklikes gepas het. Volgens die toenmalige sekretaresse van mev Vorster, sou 'n mens baie noukeurig moes kyk om die verskil tussen die meubels raak te sien.⁶⁶ Die maak van die bykomende tafels kon nie te moeilik gewees het nie, want van die oorspronklike tafelplanne van die 1930's is nog in die huis. In 1967 is binnenshuise veranderinge by Libertas gemaak. Die kiamer moes nuwe gordyne kry en die meubels moes heroorgetrek word. Die hoofontvangsvertrek se meubels was rooskleurige en blou fluweelleunstoel en swaar blou brokaatgordyne met antieke stoele en tafels met inlegwerk. Die atmosfeer was een van statigheid en elegansie.⁶⁷ Die môrekamer het 'n blou mat met 'n klein radio en konsertklavier gehad. Op die galery op die grondvlak was 'n pragtige ou kis wat vroeër aan JH Hofmeyr se moeder behoort het. Eienaardighede het 'n volstruisvellamp ingesluit.⁶⁸

Vir die dameskleedkamer moes muurspieëls, poeierrakke en stoeltjies aangeskaf word. Die hoofgastebadkamer moes 'n nuwe vloerbedekking en gordyne kry. Die hoofslaapkamer het nuwe gordyne, bedspreie en stoelootreksels nodig gehad. Die sonstoep van die hoofslaapkamer moes met glas toegemaak word en die stoele in die gange moes ook nuut oorgetrek word. Die tweede gastekamer moes ook nuwe gordyne en bedspreie ontvang.⁶⁹ Op daardie tydstip is besluit dat die blokkiesvloere in die gange met 'n muur-tot-muur-tapyt bedek moes word.⁷⁰ Die vier en tagtig gehekelde tafellappe wat in Libertas benodig was, moes deur die Departement van Gevangenisdienste (nou Korrektiewe Dienste) vervaardig word. Enige aankope vir Libertas moes eers met mev Vorster bespreek en monsters aan haar getoon word voor besluite geneem is.⁷¹ Verder is servette met die afbeeldings van Libertas en Groote Schuur vir die onderskeie wonings bestel.⁷²

⁶⁵ G. Cluver, Pragtige oudhede versier Libertas, *Die Huisgenoot*, 42(2464), 1969-06-20, p.52.

⁶⁶ Skriftelike mededeling: A. Boshoff, "Baie Dankie", Posbus 116, Orania, 8752, 12-08-1999

⁶⁷ Libertaslêer, Libertas. A. Malan, At home with Mrs.Vorster, *Personality*, 1972-12-15, p. 25.

⁶⁸ Libertaslêer, Libertas. H.A. Opper, Libertas pearl of Pretoria, *Personality*, 1967-02-16, pp. 70, 75.

⁶⁹ NASA, Pretoria. MGO 75 M/D/ II: Priv.Sekr - Sekr.DOW, 1967-08-01.

⁷⁰ NASA, Pretoria. MGO 75 M/D/II: J.B.W. Meyer, Priv.sekr EM – Priv.sekr. DOW, 1966-11-11.

⁷¹ NASA, Pretoria. MGO 75 M/D/ II: Priv.Sekr - Sekr.DOW, 1967-08-07.

⁷² NASA, Pretoria. MGO 184 MO2/6: Sekr. EM - Sekr.DOW, 1977-09-01.

'n Stel agtiende-eeuse stoele met inlegwerk is tussen Libertas en Groote Schuur verdeel. Die inlegwerk op die stoele het voëls, blomme, goddelike figure en dolfyne uitgebeeld. Gedeeltes van die blomme is van perlemoen gemaak. Mevrouw Vorster het gevoel dat die stel bymekaar hoort, maar kon nie besluit of dit in Libertas of Groote Schuur geplaas moes word nie.⁷³ Vier van die stoele is tans nog in die kaaatkamer.

Met die silwerware van Libertas is in 1967 ooreengekom dat mev Vorster en waarnemende staatspresident Tom Naude (1967-1968) se vrou, mev SM Naudé onderling sal reël om silwer vir groot funksies tussen die twee wonings te leen.⁷⁴ Dit was klaarblyklik nodig om silwer vir geleentheid soos die onthaal in 1972 in Libertas se tuine waarvoor 200 messe, vurke en lepels nodig was. Die onthaal het in 'n tent op die grasperk plaasgevind. Die tent met sitplek vir 200, is vir die geleentheid verlig en versier.⁷⁵

Voor 1973 is 'n aantal vertrekke in Libertas deur die Suid-Afrikaanse Polisie vir die uitvoering van hulle beskermingspligte gebruik. Mettertyd is groter en doelmatiger akkommodasie vir hulle gebou en die vertrekke in Libertas kon deur die huishouding benut word. Die gebrek aan 'n informele sitkamer vir die huisgesin is reeds in dié tyd aangevoel, want een van die voorstelle vir die gebruik van die vertrekke was dat dit in 'n informele sitkamer verander word. Die Departement van Openbare Werke het gevoel dat so 'n vertrek 'n besliste aanwins vir die ampswoning sou wees en het ook aanbeveel dat van die vertrekke in woonvertrekke vir die kok en ruskamers vir die ander personeel omgeskep word. Die bouverandering sou baie min wees, want daar sou net een muur uitgebreek, een muur gebou en deure en ingeboude kaste aangebring word. Die totale koste sou R2 500, 00 bedra en die werk sou slegs twee weke duur.⁷⁶ Van die informele sitkamer vir die gesin het toe nie veel gekom nie.

⁷³ Libertaslêer, Libertas.V. Allen, Libertas and its treasures, *Pretoria News*, 1971-11-12.

⁷⁴ NASA, Pretoria. MGO 75 M/D/ II: Priv.Sekr - Sekr.DOW, 1967-10-23.

⁷⁵ NASA, Pretoria. MGO 75 M/D/ II: Priv.Sekr - Sekr.DOW, 1972-10-31.

⁷⁶ NASA, Pretoria. MGO 184 MO2/6: Sekr. DOW, 1973-03-01.

Vorster het gevra dat 'n braaiplek by die agterdeur van Libertas opgerig word. Die idee was nie dat dit 'n ten volle ingerigte braaiplek moes wees nie, maar slegs 'n plekkie waar iemand van die personeel vleis oor die kole kon braai.⁷⁷

In 1966 is 'n noodkragopwekker geïnstalleer om noodbeligting aan 'n gedeelte van die ampswoning te verskaf. 'n Versoek is gerig of die kragopwekker nie na die hele woning, kombuis met stowe en ander toerusting uitgebrei kon word nie. Die versoek het gevolg omdat 'n munisipale kragonderbreking kon plaasvind wat groot ongerief kon veroorsaak. So moes die personeel voorheen reeds halfgekookte kos uit Libertas se kombuis na die opsigter se woning verskuif sodat dit daar verder gaargemaak kon word.⁷⁸

Tydens die Vorster-egpaar se inwoning is die grootste strukturele verandering tot op hede aan Libertas aangebring. Die vergroting van die eet- en sitkamer deur die toebou van die stoepe het 'n groot verandering aan die Moerdyk-planne veroorsaak. Dit het gelei tot baie warm vertrekke omdat die stoepe wat die koelheid moes verskaf, nie meer aan dié doel beantwoord het nie. Die uitsig uit die eet- en môrekamer is verberg deur die dik gordyne wat die son en die hitte moes uithou en die buite-aansig van die woning is bederf deur groot lugversorgingseenhede wat die vertrekke koel moes hou. Van die vensters aan die noordelike kant van die môrekamer is permanent toegemaak met houthortjies omdat die uitsig net op die lugversorgingseenhede digby die venster was. Die sipresbome wat aangeplant is om die lugversorgingseenhede te versteek, het ook 'n doring in die oog geword. Dit is te betwyfel of die oplossing vir die tekort aan plek in die eetkamer wel 'n sukses was, maar waaraan nie getwyfel kan word nie, is die betrokkenheid wat mev Vorster by die ampswoning gehad het.

⁷⁷ NASA, Pretoria. MGO 75 M/D/ II: Sekr.EM - Sekr.DOW, 1967-05-02.

⁷⁸ NASA, Pretoria. MGO 75 M/D/ II: Sekr. DOW – EM, 1962-02-08.

Mevrou Vorster het, omdat sy in die Kaap opgegroeï het, haar baie meer met die Kaap en gevolglik met Groote Schuur vereenselwig. Sy het kort na hulle intrek in Groote Schuur 'n operasie ondergaan en was vir 'n tyd huisgebonde. Dit is in dié tyd dat sy in Groote Schuur se geskiedenis begin belangstel het en haar hart en siel in navorsing oor die woning gewerp het. Sy het dit as 'n uitdaging beskou om alles oor Groote Schuur na te vors en het verskeie medewerkers oor die onderwerp betrek. Sy het met die taak om alles gedokumenteer en elke artikel op sy plek te kry, vir die hele duur van haar man se Premierskap besig gebly en 'n groot bydrae tot Groote Schuur se geskiedenis gelewer.⁷⁹ Hoewel mev Vorster baie meer by Groote Schuur betrokke was, het sy opregte belangstelling en waardering vir Libertas se skatte en skoonheid getoon.

Baie van mev Vorster se privaatkunswerke het in Libertas gehang. Een daarvan was 'n batikwerk deur Louis Steyn van Suid-Afrikaanse voëls. Dit was teen een muur van die eetkamer gemonteer met ligte wat dit van agter verlig het. Wanneer die ligte aangeskakel was, het dit die kleure laat gloei en 'n baie effektiewe versiering gevorm. 'n Borsbeeld van Vorster, geskep deur D Geldenhuys, is ook in die hoof ontvangsvertrek uitgestal. Een van die werke van Van Wouw, 'n borsbeeld van dr Andrew Murray, was ook in die ingangsportaal, asook 'n moderne replika van 'n driepootkruik wat op Formosa gekoop is. 'n Nuwe aanwinst was 'n beeldjie van 'n smid. In mev Vorster se privaatstykamer was 'n bronsbeeld van 'n perd. Dit was 'n aandenking van 'n vakansie in Montevideo. Vorster het dit self gekoop en dit onder die arm na die skip geneem.⁸⁰

Een van mev Vorster se persoonlike besittings was 'n swart en wit ets wat Jean Welz van Maria Elisabeth Rothman (1875-1975), die skryfster MER, gemaak het. Sy het dit in Libertas gehang.⁸¹

Al het sy so lank met die kunswerke in Libertas saamgeleef, het mev Vorster gevoel dat sy elke dag iets nuuts in die kunswerke kon vind om te waardeer.⁸²

⁷⁹ Skriftelike mededeling: A. Boshoff, "Baie Dankie", Posbus 116, Orania 8752, 12-08-1999

⁸⁰ Libertaslêer, Libertas. V. Allen, Libertas and its treasures, *Pretoria News*, 1971-11-12.

⁸¹ Libertaslêer, Libertas. A. Boshoff, Mev. Vorster: tien vervulde jare as Premiersvrou, *Die Huisgenoot*, 1976-09-17, p. 58.

⁸² Libertaslêer, Libertas. A. Malan, At home with Mrs. Vorster, *Personality*, 1972-12-15, p. 25.

Sy het baie in die geskiedenis van Libertas en Grootte Schuur belanggestel en onder haar leiding is die kunsversameling in Libertas gekatalogiseer. Die kunswerke is beoordeel, 'n waardasie is gemaak, biografiese besonderhede van die kunstenaars verkry en kritiek op die kunswerke gelewer. Dieselfde is met die erdewerk en porselein in Libertas gedoen. Voorts is 'n lys van proteasoorte in die tuine opgestel.⁸³

Die versameling porselein in Libertas was indrukwekkend. Die oudste stuk is in 'n Oosterse tipe vertoonkas in mev Vorster se privaatsitkamer vertoon. Die bord het 'n wit agtergrond met helder blou figure daarop en dateer uit die Kangxi-dinastie (1662-1722) van China.⁸⁴ Die versameling is in die privaatsitkamer, die hoofontvangskamer, die gang en op die wenteltrap uitgestal. In die hoofontvangsvertrek was 'n VOC-bord van ongeveer 1620 en kristalglas van nagenoeg 1820. Die meeste stukke was uit die negentiende eeu, soos borde met die Chien Lung-merk.⁸⁵

Met die opname deur die Universiteit van Pretoria se Departement Kunstgeskiedenis en Beeldende Kunste oor die kuns in Libertas, is bevind dat die gehalte van die versameling betreklik goed was. Die werke deur JH Pierneef (1886-1957), Maggie Laubser (1886-1973), Anton van Wouw (1862-1945) en die landskap van JA Smith (1886-1954) is uitgesonder. Die bevinding was dat die versameling oor die algemeen in 'n bevredigende toestand was. Die opnemers het aanbeveel dat die kunswerke in die lig van die aantal jare wat dit reeds daar hang, deur 'n goeie restourateur nagegaan word. 'n Aantal werke sou heeltemal herspan moes word en een moes heeltemal gerestoureer word. Die draad van sommige werke moes vervang word en een het net aan 'n stukkie lyn gehang, wat probleme kon skep. Verder is aanbeveel dat die werk so gou moontlik gedoen word voordat dit later intensiewer werk sou behels.⁸⁶

Afgesien van sowat 40 skilderye het Libertas se versameling ook uit bykans 75 verskillende stukke of groepe stukke bestaan.⁸⁷ In daardie stadium was vyftien beeldhouwerke deur Van Wouw in Libertas waaronder een elk van John X Merriman en JH Hofmeyr asook een wat die hande van die kunstenaar voorgestel het. Die twee skilderye deur Pierneef het langs mekaar teen

⁸³ Libertaslêer, Libertas. Brief van Sekr. van Inligting, Departement van Inligting - H.Esterhuizen, 1969-04-22.

⁸⁴ Libertaslêer, Libertas. V. Allen, Libertas and its treasures, *Pretoria News*, 1971-11-12.

⁸⁵ Libertaslêer, Libertas. Brief van Sekr. van Inligting, Departement van Inligting - H. Esterhuizen, 1969-04-22.

⁸⁶ Libertaslêer, Libertas. Brief van E.M. Hamman, Rektor, Universiteit van Pretoria - EM, 1974-11-14.

die oostelike muur van die hoofontvangsvertrek gehang⁸⁸ tesame met 'n werk deur Gwelo Goodman en *Apiesrivier* deur Frans Oerder.⁸⁹

Die twee werke van Pierneef is onderskeidelik gewaardeer op R8 000 en R9 000, en die een van Goodman op R3 500. Die Maggie Laubser se waarde het van R42 tot R4 000 gestyg. Wenning se *Spring Evening* se waarde het van R40 na R4 000 verhoog. Van die ander werke was net R15 of R20 werd⁹⁰ en dit het waarskynlik die Universiteit genoop om 'n waarskuwing oor die versameling te rig en is aanbeveel dat die staat teen onkritiese skenkings waak. Te dikwels het 'n middelmatige kunstenaar probeer om deur 'n skenking 'n plek vir sy werk in 'n versameling te vind. Later sou hy dan so 'n opname as deel van sy verkooppogings adverteer.⁹¹

Tydens die opname is die kunswerk wat vandag as by verre die waardevolste werk beskou word, naamlik WJ Huggens (1781-1845) se *Frigate and man at war*, nie as juis waardevol geag nie. Die werk se waarde het wel van R80 tot R400 gestyg, maar die werke van Pierneef en die werk van Wenning, *Spring Evening*, is as baie waardevoller geag. Op veilings behaal die werke van Huggens hedendaags honderde duisende rand. Huggens was bekend as 'n skilder van seetonele en was die seeskilder vir William IV. Hy het in 1834 in die Royal Academy uitgestal en van sy werke hang in Hampton Court. Hy is in 1845 in Londen oorlede.⁹²

Mevrou Vorster het geglo dat die werke van Van Wouw en Pierneef in die ruim vertrekke werklik tot hulle reg sou kom.⁹³ Van die werk van Van Wouw was na bewering eers in die Uniegebou, maar is deur mev Vorster na Libertas geneem en die twee Vlaamse tapisserieë is ook in die tyd van Libertas na Groote Schuur geneem om 'n eenheid te vorm met die twee wat daar was (fig.87).⁹⁴ Dit was die 400-jaar-oue tapisserieë wat *Amerika* en *Asië* uitgebeeld het. Die twee in Groote Schuur was *Europa* en *Afrika*. Al het die werke reeds tekens van ouderdom getoon, was die kleure nog warm.⁹⁵

-
- 87 Libertaslêer, Libertas. G. Cluver, *Pragtige oudhede versier Libertas*, *Die Huisgenoot*, 1969-06-20, p. 15
88 Libertaslêer, Libertas. A. Malan, *At home with Mrs. Vorster*, *Personality*, 1972-12-15, p. 25.
89 Libertaslêer, Libertas. Libertas, 'n tuiste vir waardevolle Africana, p. 3.
90 Libertaslêer, Libertas. Tini Vorster *Versameling P10/4 Deel 1: Libertas*
91 Libertaslêer, Libertas. Brief van E.M. Hamman, Rektor, Universiteit van Pretoria - EM, 1974-11-14.
92 Libertaslêer, Libertas. Brief van E.M. Hamman, Rektor, Universiteit van Pretoria - EM, 1974-11-14.
93 Skriftelike mededeling: Tini Vorster, Serenitas 55 Strand, 7140, 1997-02-26.
94 Libertaslêer, Libertas. *Geskrewe inligting*, s.a
95 Libertaslêer, Libertas. V. Allen, *Libertas and its treasures*, *Pretoria News*, 1971-11-12.

Om en by dieselfde tyd toe Rhodes Groote Schuur aangeskaf het, het sy oom tydens 'n verkoping by die Hertog van Buckingham se plattelandse woning, Stowe Park, vier tapisserieë gekoop. Twee, *Afrika* en *Europa*, is aan Rhodes geskenk en die ander twee aan Rhodes se niggie, dame Lubbock. Rhodes het haar probeer oorrede om haar twee aan hom te verkoop. Sy het geweier, maar hulle het ooreengekom dat die een wat eerste sterf syne of hare aan die ander een sou bemaak. Dame Lubbock het Rhodes oorleef, maar omdat sy testament geen bepaling oor die tapisserieë bevat het nie, het dit in Groote Schuur bly hang.⁹⁶

Kort na die Tweede Wêreldoorlog het die Rhodes-trust, Oxford, *Amerika* en *Asië* in besit geneem. Bewus daarvan dat die ander twee in Groote Schuur hang, het die trustees die twee gekoop en as 'n bewys van hulle bewondering en dankbaarheid vir sy bydrae in die oorlog aan generaal JC Smuts geskenk. Smuts se siening was moontlik dat Groote Schuur reeds twee het en daarom het hy *Amerika* en *Asië* eerder in Libertas gehang. Die tapisserieë het in Libertas bly hang totdat mev Vorster besluit het dat hulle na tagtig jaar herenig moes word. Sy het die menings ingewin van dr Irma Eckert, 'n Hongaarse kenner van tekstiele, destyds verbonde aan die Suid-Afrikaanse Kultuurhistoriese Museum in Kaapstad, en mnr. Anton Koot, voormalige sekretaris van die Rijksmuseum in Amsterdam en kenner van tapisserieë. Hulle het onthul dat *Asië* eerder *Oorwinning* uitbeeld.⁹⁷

Die werke is na Nederland gestuur om herstel en skoongemaak te word. Vir vier jaar was dit in Haarlem se werksinkels vir antieke tekstiele voordat dit na Groote Schuur teruggestuur is.⁹⁸

Die tapisserieë is ontwerp deur Louis (Ludwig) van Schoor wat tussen 1666 en 1728 geleef het. Die wewer van die tapisserieë het nie sy naamtekening op die werke gelaat nie, maar 'n aantal leidrade suggereer dat dit Albert Auwerkx was. Hy was 'n meesterwewer wat tussen 1657 en 1717 in Brussel gewerk het. Versteekte monogramme is te sien in al vier die werke. 'n "X" is onder 'n kroon, 'n "A.X" verskyn op die omslae van boeke in *Europa*, op die vlag van *Oorwinning* en as versiersels in al die rame.⁹⁹

⁹⁶ P.B. Simons, *Groote Schuur, great granary to stately home*, p. 125.

⁹⁷ P.B. Simons, *Groote Schuur, great granary to stately home*, p. 125.

⁹⁸ P.B. Simons, *Groote Schuur, great granary to stately home*, p. 126.

⁹⁹ P.B. Simons, *Groote Schuur, great granary to stately home*, p. 126.

Figuur 87: Een van die tapisserieë wat tans in Groote Schuur hang.

Uit : P.B. Simons, *Groote Schuur, great granary to stately home*
(Vlaeberg, 1996), p. 125.

2. *Tuine*

Volgens mev Vorster het sy nie 'n talent met plante gehad nie, maar sy het die skoonheid van die tuine waardeer. Die tuine was volgens haar "a sight for the gods." Die tuine van Libertas het haar aan haar ouerhuis en tuin herinner. Hoewel sy 'n baie besige program gehad het, het sy tyd ingeruim om in die aande met haar honde deur die tuine te stap. Sondae het sy ook deur die tuine gestap, maar Vorster het nie tyd gehad om dit gereeld te doen nie.¹⁰⁰ As Vorster wel saam met die kleinkinders gaan stap het, het hy die gewoonte gehad om een met 'n wandelstok nader te trek. Dit het dié kind dan baie besonders laat voel.¹⁰¹

As gevolg van die grootte van die tuine is dit verdeel in 'n aantal spesialiteitstuine. Van die woning tot by die straat het die formele tuine gestrek. Die terrasse is van klip gebou en deur fonteine en dammetjies verbind. Randjies van helder bloeisels het die fluweelgladde grasperke

¹⁰⁰ Libertaslêer, Libertas. *Garden and Home* artikel, 1978-01-09, pp. 19-20.

¹⁰¹ J. D'Oliveira, *Vorster - the man*, p. 273.

omraam.¹⁰² Die formele roostuin was die groot vreugde van die dame wat Libertas se blommerangskikkings gedoen het.¹⁰³ Ander blomme vir die woning is deur 'n afsonderlike kwekery en blomtuin op die terrein verskaf.¹⁰⁴ Die groentetuin was nog in die beginstadium.¹⁰⁵

Die oprit na Libertas is begrens deur witstinkhoutbome en by die ingang na die woning is twee verskillende soorte geelhoutbome. 'n Groot deel van die tuine het 'n informele en ontspanne atmosfeer gehad. 'n Kronkelpaadjie het verby mimosabome teen 'n klipperige koppie met aalwyne gelei tot by 'n skaduryke kolletjie waar 'n houtstomp 'n rusplekkie verskaf het. Dit was een van mev Vorster se gunstelingplekkies. Van daar kon 'n mens omring deur inheemse plante die asemrowende uitsig geniet.¹⁰⁶ Die kronkelpaadjie was vir die Vorster-seuns en hulle maats ook 'n heerlike stappaadje en ontvlugting aan die alledaagse bestaan.¹⁰⁷

Die heuwel wat na die roostuin afloop, was met broodbome en aalwyne begroei. 'n Ander koppie was ideaal vir 'n protea- en heidetuin. Die aalwyne op die koppie het in die skadu van die inheemse bome gegroei. Die inheemse bome was mooi en het 'n heerlike reuk versprei. Vorster en sy vrou het die inheemse bome bewonder en hulle gelukkig geag om by hulle woning naby die Tsitsikamawoud baie inheemse bome te hê. Hulle het etlike meubelstukke uit inheemse hout laat maak.¹⁰⁸

102 Libertaslêer, Libertas. *Garden and Home*-artikel, s.a., pp. 19-20.

103 Skriftelike mededeling: T. Vorster, *Serenitas* 55, Strand, 7140, 1997-02-26.

104 Libertaslêer, Libertas. *Garden and Home*-artikel, s.a., pp. 19-20.

105 Skriftelike mededeling: T. Vorster, *Serenitas* 55, Strand, 7140, 1997-02-26.

106 Libertaslêer, Libertas. *Garden and Home*-artikel, s.a., pp. 19-20.

107 Skriftelike mededeling: T. Vorster, *Serenitas* 55, Strand, 7140, 1997-02-26.

108 Libertaslêer, Libertas. *Garden and Home*-artikel, s.a., pp. 19-20.

3. *Personeel*

Vroeg in 1967 het Vorster versoek dat die hele aangeleentheid van die huishoudelike personeel en verwante sake ondersoek word. 'n Departementele komitee moes ondersoek instel of die betrekking van huishoudingbestuurder nie verander kon word nie sodat die bekleër voltyds aan die huishouding verbonde moes wees en soos die ander personeel saam met die Eerste Minister tussen Pretoria en Kaapstad moes reis. In daardie stadium was die situasie dat die huishoudingbestuurder by die onderskeie wonings bly, terwyl die assistent-huishoudingbestuurder, kok, huishoudster en een swart bediende tussen Groote Schuur en Libertas gependel het. Wanneer daar niemand tuis was nie, het die huishoudingbestuurder en ses bediendes die woning skoongemaak. Die komitee moes ondersoek instel of die getal swart werkers in diens by elke woning werklik nodig was, daar nie besparings aan staatsuitgawes by die twee wonings bewerkstellig kon word nie, sonder om die Eerste Minister en sy gesin se gerief in gedrang te bring en of die Departement van Openbare Werke volle verantwoordelikheid vir toesig by die wonings moes aanvaar as die Eerste Minister nie 'n huis bewoon het nie.¹⁰⁹

Die komitee se verslag het bepaal dat dit moontlik was om slegs een huishoudingbestuurder aan te stel wat dan tussen die twee wonings pendel en dat die getal betrekkings wat die huishoudelike dienste verskaf aansienlik verminder kon word. Die waardevolle versameling porselein, silwer en koper is gewoonlik in die inwoners se afwesigheid deur die agterblywende personeel versorg. Die komitee het bevind dat die silwer nie sal beskadig as dit na bewaring na ses maande skoongemaak word nie, die koper hoef net skoongemaak te word as dit 'n aanslag het en die porselein hoef net voor gebruik skoongemaak te word. Die betrokke items kon vir ses maande in brandkluis, muurkaste en ander houers toegesluit word. Dan hoef die wonings slegs afgestof, gelug en die vensters en stoepe gewas te word. Die huishoudelike personeel hoef nie daarmee gemoeid te wees nie, want skoonmakers van die Departement van Openbare Werke kon die take verrig. Gevolglik kon die personeel met een huishoudingbestuurder en nege swart huisbediendes verminder word. Die huishouding sou bestaan uit die assistent-huishoudingbestuurder, huishoudster, kok en vier bediendes wat saam met die Eerste Minister heen en weer sou reis. Die

¹⁰⁹ NASA, Pretoria. EM 4/2 154: Sekr.Staatsdienskommissie - J.B.W. Meyer.Priv.sekr, 1967-01-19.

Departement van Openbare Werke sou vier bediendes permanent aan elke woning toewys om die huishoudingpersoneel met algemene take te help.

Wanneer die Eerste Minister nie inwonend was nie, sou die Departement van Openbare Werke aflosspanne vir take na die woning stuur soos deur die binnenshuisversierders van die Departement bepaal. Waardevolle items sou onder die binnenshuisversierders se toesig skoongemaak word. Alle waardevolle items wat nie skoongemaak word nie, sou toegesluit bly en die woning sou in gereedheid gebring word net voordat die Eerste Minister dit sou betrek.¹¹⁰

In Oktober 1967 is die aanbevelings oor die personeelvermindering aanvaar en moes dit in werking gestel word. Daar is besluit dat die oorbodige swart werkers nie hulle werk moes verloor nie, maar dat hulle dienste deur oorplasing elders benut moes word. Die vier swart werkers by Libertas en Groote Schuur met die langste dienstydsperke se dienste moes behou word. Die aanbeveling oor die blanke werkers moes tot later oorstaan.¹¹¹

Personeel van die Suid-Afrikaanse Spoorweë (nou Transnet) is gesekeer om as kelners by Libertas te werk. Tydens die tref van die reëlings oor die aangeleentheid, is gevra of hulle ook vir die veiligheid by die woning verantwoordelik sou moes wees.¹¹² Daar was egter polisiebeamptes spesifiek vir die doel daar. 'n Blommerangskikker is ook vir die woning aangestel. Sy sou vir tien dae per maand teen R15 per dag die woning se blomme rangskik.¹¹³ Sy sou blomme uit Libertas se tuine gebruik en dit self gaan pluk. Daarvoor sou sy ekstra vergoed word omdat sy die Departement van Openbare Werke se taak in dié opsig sou oorneem.¹¹⁴ Of die planne deurgevoer is, is onseker.

Die kok was 'n blanke persoon wat reeds etlike jare in die Vorsters se diens was. Saam sou hy en mev Vorster onthale beplan en spyskaarte uitwerk. Dit was vir mev Vorster 'n saak van trots dat hulle hulle eie vrugte en groente ingemaak het. Nog 'n personeellid wat baie jare in Libertas gewerk het, was die privaatsekretaresse van mev Vorster, Annatjie Boshoff. Sy was eers mev

¹¹⁰ NASA, Pretoria. EM 4/2 154: Sekr.Staatsdienskommissie - J.P.V.Visser.Sekr.EM, 1967-01-20.

¹¹¹ NASA, Pretoria. EM 4/2 II: Sekr.Staatsdienskommissie - Sekr. EM, 1967-11-01.

¹¹² NASA, Pretoria. EM 4/2 II: EM – Sekr.DOW, 1975-06-26.

¹¹³ NASA, Pretoria. EM 4/2 II: Sekr.staatsdienskommissie – Sekr. EM, 1975-11-04.

¹¹⁴ NASA, Pretoria. EM 4/2 II: Sekr.DOW - Sekr.EM, 1976-08-31.

Verwoerd se sekretaresse en is na Verwoerd se dood deur die Vorsters versoek om in die amp aan te bly.¹¹⁵

Elias Aphane was 'n personeellid van Libertas sedert 1965. Hy het Vorster ervaar as 'n moeilike mens om te verstaan. Hy was buierig en het altyd kop-onderstebo geloop en hom nooit in die oë gekyk nie. Hy het net in sy werk belanggestel en het nie tyd gehad om met personeellede te verwyf nie. John Camala, wat in 1973 motorskoonmaker vir Vorster geword het, het duidelike herinneringe aan Vorster. Volgens hom was hy die moeilikste van al die Eerste Ministers om mee saam te werk. Hy was baie streng en take moes baie vinnig en deeglik afgehandel word. Een van Camala se take as motorwasser was om seker te maak dat daar nie 'n bom in Vorster se kar geplant is nie. Vorster se raadgewers het, volgens Camala, bang vir die Eerste Minister voorgekom, al was hy so 'n stil man.¹¹⁶

Die kinders van die huispersoneel het dikwels die geleentheid gekry om by Libertas onthaal te word, soos met 'n waatlemoenfees. Voorts was daar dié keer toe die Premier met 'n helikopter op Libertas se grasperk geland het. Die kinders het soos uit die niet verskyn om die gebeurtenis te aanskou. Die Premier het hulle aangemoedig om nader te staan en die helikopter deeglik te bekyk.¹¹⁷

4. Onthale en besoekers aan Libertas

Met Walter Schirra, een van die Amerikaanse ruimte-reisigers, se besoek aan Libertas is die personeel se kinders toegelaat om met sy vertrek hom by die voordeur te ontmoet. Voorts het die Weense Seunskoor by Libertas gekuier en nadat hulle spesiaal vir mev Vorster gesing het, is die seuns op tee en koek onthaal. Die Verwoerdburgse Meisieskoor het ook besoek aan Libertas afgelê en saam met mev Vorster op die wenteltrap vir 'n foto geposeer. Die Southern Swingers het aangebied om vir mev Vorster 'n liefdadigheidsvertoning aan te bied. Sy het gevoel dat dit jammer sou wees as slegs sy daar was en het die inwoners van drie tehuse vir bejaardes in Pretoria na die geleentheid genooi. Dit was 'n baie spesiale middag vir die 42 tromslaers en

¹¹⁵ Libertaslêer, Libertas. A. Malan, At home with Mrs. Vorster, *Personality*, 1972-12-15, p. 29.

¹¹⁶ E. Jayiya, Madiba's men, *Pace*, 1995-09, pp. 44-45.

¹¹⁷ A. Boshoff, Tien jaar saam met die Vorsters aan huis, *Die Huisgenoot* 36/2837, 1976-09-10, p. 70.

trompoppies by Libertas waar hulle na hulle vertoning saam met die gaste aan verversings gesmul en die woning bekyk het.¹¹⁸

Tydens 'n intieme geleentheid in Libertas het mev Vorster die sertifikaat ontvang wat van haar die eerste geregistreerde maatskaplike werker in Suid-Afrika gemaak het.¹¹⁹

Die besoek van die lede van die Junior Stadsraad van Johannesburg aan die Premier in Libertas moes in 'n baie kort tydjie geskied, want die Premier het die Kabinetsministers in die Uniegebou agtergelaat waar hulle op hom gewag het. Na die formele inhuldigingsplegtigheid van die Junior Stadsraad is hulle met verversings onthaal, terwyl die Premier haastig na sy vergadering terugkeer het.¹²⁰

In 1968 het Vorster die hoofseun en hoofmeisie van sy ou hoërskool op Sterkstroom genooi om vir 'n week tydens die Oktobervakansie by hulle in Libertas tuis te gaan. Hulle het eersteklasreiskaartjies en sakgeld ontvang. Mevrouw Vorster het 'n interessante program vir hulle opgestel wat besoeke aan die SA Polisiekollege en -museum, die Suid-Afrikaanse Polisie se hondeskool, Fort Klapperkop en die Voortrekkermonument ingesluit het. Daar was darem ook besoeke aan die bioskoop en ander ontspanningsgeleenthede. Vir Sondagmiddagete is die hoofleerlinge van die twee ander John Vorsterskole in Pretoria en Nigel genooi. Die besoeke is gestaak toe Vorster se program te vol geword het om dit in te pas.¹²¹

118 A. Boshoff, Tien jaar saam met die Vorsters aan huis, *Die Huisgenoot* 36/2837, 1976-09-10, p. 70.

119 Libertaslêer, Libertas. A. Boshoff, Mev.Vorster: tien vervulde jare as Premiersvrou, *Die Huisgenoot*, 1976-09-17, p. 56.

120 A. Boshoff, Tien jaar saam met die Vorsters aan huis, *Die Huisgenoot* 36/2837, 1976-09-10, pp. 71 72.

121 A. Boshoff, Tien jaar saam met die Vorsters aan huis, *Die Huisgenoot* 36/2837, 1976-09-10, p. 72.

In 1976 was die Vorsters se oudste seun, Willem die hoofseun by die Afrikaanse Hoër Seunskool in Pretoria. Die hoofseuns en hoofmeisies van al die Pretoriase skole is genooi om saam by Libertas tee te gaan drink. Hulle is verversings aangebied en het saam met die Premierspaar gekuier en in die tuine rondgestap. Die prefekte-tee het 'n jaarlikse instelling geword wat selfs later na die Kaap oorgewaaï het en ook by Groote Schuur plaasgevind het.¹²² Willem se huweliksbevestiging is jare later by Libertas gevier.¹²³

Telleurstellend vir die Premierspaar was die feit dat hulle byna nooit hulle persoonlike vriende kon onthaal of private partytjies kon bywoon nie. Nog minder kon hulle na onthale van Kabinetsministers gaan. As hulle na die een gaan, maar nie die ander kon bywoon nie, kon dit kwade gevoelens skep.¹²⁴

5. *Nuwe voorwaardes vir bewoning van die woning*

In 1974 is nuwe voorwaardes neergelê vir die bewoning van die ampswonings deur die Eerste Ministers. Die huur van R45 per maand sou van die Eerste Minister se salaris afgetrek word. Die staat sou vir water, elektriese krag, sanitasie, vullisverwydering en eiendomsbelasting betaal. Die Eerste Minister moes sy twee toegekende ampswonings bewoon en sou huur betaal, al bewoon hy hulle nie. As hy toelaat dat sy kinders in die een woning woon en hy in die ander, sal hy dubbele huurgeld betaal. Hy mag 'n woning in oorleg met die nuwe Eerste Minister nog 'n maand na die verstryking van sy termyn bewoon en indien hy sterf, kon sy gesin die woning vir 'n maand na die sterfdatum bewoon.¹²⁵

¹²² A. Boshoff, Tien jaar saam met die Vorsters aan huis, *Die Huisgenoot* 36/2837, 1976-09-10, p. 72.

¹²³ Skriftelike mededeling: Tini Vorster, Serenitas 55, Strand, 7140, 1997-02-26.

¹²⁴ Libertas lêer, Libertas. A. Malan, At home with Mrs. Vorster, *Personality*, 1972-12-15, p. 29.

¹²⁵ NASA, Pretoria. EM 4/2 II: EM - S.F. Marais, Sekr.DOW, 1974-12-11.

Die Eerste Minister moes deur sy privaatsekretaris die Departement van Openbare Werke tien dae voor sy verhuising van die een woning na die ander van sy dag en uur van aankoms inlig. Dit sou genoeg tyd laat om die verblyfplekke in gereedheid te kry en bewaking te reël. Hy moes meld of sy bediendes voor hom by die woning sou aankom en as die Premier van 'n private verhuisingsmaatskappy gebruik maak, sou die staat nie die koste dra of die reëlings tref nie.¹²⁶

Die Departement van Openbare Werke sou sorg vir die blom- en groentetuine en die Eerste Minister sou geen beskikkingsreg oor die groente of blomme hê nie. Versoeke om snyblomme vir funksies moes veertien dae voor die tyd skriftelik by die Departement van Openbare Werke ingedien word. Geen meubels, toerusting of tapyte mag van een woning na 'n ander verskuif word nie en geen ingevoerde artikels sou vir die twee ampswonings gekoop word nie. Alles moes plaaslik vervaardig wees. Die Departement van Openbare Werke sou alle toebehore vir funksies veskaf en weer verwyder, maar nie na-ure of tydens naweke nie.¹²⁷

6. *Veiligheidsmaatreëls*

Wanneer die woning onbewoon was, was die alarmstelsel pal aangeskakel. As die huis bewoon was, is dit slegs snags aangeskakel. Die sleutels vir die alarmstelsel was in besit van die huishoudingbestuurder, H Esterhuizen. Enige versteurings is na die polisie oorgesein en hulle moes Esterhuizen inlig om die stelsel te gaan afskakel. Die Kantoor van die Eerste Minister het gevoel dat slegs die huishoudingbestuurder in beheer van die alarmstelsel moes wees en dat die polisie nie 'n stel sleutels moes besit nie, want "gedeelde verantwoordelikheid lei tot laksheid."¹²⁸

Later is besluit dat nog veiligheidsmaatreëls om Libertas getref moes word. Die bevelvoerder van die spesiale wagenheid van die Suid-Afrikaanse Polisie het versoek dat 'n addisionele veiligheidsheining van 2,43 m parallel met die bestaande heining opgerig moes word. Daar is gevra vir trappe en opritte in die rotsagtige en onbegaanbare dele sodat patrollies maklik kon beweeg. Om nie die natuurskoon te skaad nie, moes die trappe so onopsigtelik moontlik wees. 'n Reeks ligte is ook aangevra omdat gedeeltes van Libertas, die tuin en omheining in donker gehul

126 NASA, Pretoria. EM 4/2 II: EM - S.F. Marais, Sekr.DOW, 1974-12-11.

127 NASA, Pretoria. EM 4/2 II: EM - S.F. Marais, Sekr.DOW, 1974-12-11.

128 NASA, Pretoria. EM 4/2 II: Sekr. EM - Sekr.DOW, 1975-08-06.

was. Spreiligte moes op die dak van Libertas en aan die binnekant van die heining aangebring word. Die ligte sou van die polisiestasie af beheer word en slegs aangeskakel word as dit nodig was. Libertas sou dag en nag deur polisiewagte bewaak word as die huis bewoon was. Tydens Parlementsittings sou die woning slegs snags bewaak word. Verder moes die brandblusapparaat aangevul word. Die bevelvoerder was van mening dat meer beveiliging nodig was en dat dit die hoogste prioriteit moes geniet.¹²⁹ 'n Gewysigde skema van gewone draadheining, sonder ligte, met traliewerk in George Washington-boulevard is goedgekeur.¹³⁰ In daardie stadium was die hele buurt toeganklik en die strate was nog nie vir verkeer afgesluit nie.

Gewone polisiewagte was by die hoofhek aan diens en besoekers is deur 'n polisieman na die woning begelei. Buite die woning het nog polisiewagte patrollie gestap.¹³¹

In 1973 is die gedeeltes in Libertas wat voorheen deur die veiligheidspolisie gebruik is, se veiligheid ook opgeknop. Daar moes nuwe alarms in al die deure en vensters geplaas word en alle gebreekte drade moes vervang word.¹³²

7. *Uittrede van Vorster*

In 1979 het Vorster uitgetree uit die amp van Staatspresident wat hy beklee het nadat hy as Premier bedank het. Hy het dit gedoen as gevolg van die aanvullende verslag van die Erasmus-kommissie oor dié Departement. Die verslag het bevindinge bevat oor Vorster se betrokkenheid by die skandaal om die Departement van Inligting. Vorster het gedurende sy termyn bedank en Marais Viljoen is as die waarnemende Staatspresident aangestel.¹³³

Die Vorsters het hulle in die Oos-Kaapland in 'n woonstel in Port Elizabeth en hulle huis by Oubos gaan vestig. By Oubos kon Vorster afgesonderd voel omdat toegang tot die gebied baie beperk is.¹³⁴ Vir die Vorsters was dit 'n terugkeer na hulle wortels. Dit was in Port Elizabeth waar Vorster in die jare dertig en veertig van die vorige eeu as prokureur gepraktiseer het. Hy is

¹²⁹ NASA, Pretoria. EM 4/2 II: Sekr. EM - Sekr.DOW, 1976-10-04.

¹³⁰ NASA, Pretoria. EM 4/2 II: Kommissaris SA Polisie - Sekr.DOW, 1976-10-27.

¹³¹ Libertaslêer, Libertas. A. Malan, At home with Mrs. Vorster, *Personality*, 1972-12-15, p. 25.

¹³² NASA, Pretoria. MGO 184 MO2/6: Spesifikasies vir addisionele beskerming, 1973-03-30.

¹³³ B. Pottinger, *The imperial presidency, P.W. Botha, the first ten years*, pp. 24-25.

¹³⁴ D. de Villiers & J. de Villiers, *P.W.*, p. 141.

hier in die Baakensstraat-polisiestase opgesluit voordat hy na die interneringskamp by Koffiefontein in die Oranje-Vrystaat gestuur is. Na sy aftrede is hy gereeld gesien waar hy in die Port Elizabethse park met sy polisiewag gaan stap het.¹³⁵

Dit was by Oubos waar die Vorster-egpaar werklik hulleself kon wees. Oubos is 'n pragtige klein private oord waar net mense met 'n sleutel of 'n afspraak kon kom. Daar kon hulle uit die kollig leef en ontspan.¹³⁶

Die woning daar was volledig met hulle eie besittings toegerus. Hulle het alles daar gehad en kon dadelik intrek as dit moet. Mevrouw Vorster het daarna uitgesien om daar te gaan aftree.¹³⁷ Vorster het gereeld op die strand gaan stap en met 'n rubberboot op die rivier gevaar.¹³⁸ Op Oubos kon mev Vorster 'n gewone dagrok aantrek en Vorster in sy safaripakke rondloop. Die kinders sou by hulle kuier en Vorster sou tyd hê om sy gunsteling "cowboy"-boeke te lees. Mevrouw Vorster sou op haar beurt weer tyd hê om oor plante of antieke meubels op te lees. Hulle was op hulle gelukkigste wanneer hulle kinders by hulle was.¹³⁹

Figuur 88: Vorster voor sy strandhuis op Oubos

Uit: Anoniem, *John Vorster - 10 Jaar* (Kaapstad 1976), foto 46.

- 135 B. Pottinger, *The imperial presidency, P.W. Botha, the first ten years*, pp. 25-26.
136 B. Pottinger, *The imperial presidency, P.W. Botha, the first ten years*, p. 141.
137 J. D'Oliveira, *Vorster - the man*, pp. 276-277.
138 Anoniem, *John Vorster - 10 jaar*, p. 14.

Baie van Vorster se drome van détente met Afrika is deur die Soweto-onluste van 1976 en die Inligtingskandaal vernietig. Vriende en raadgevers van Vorster het hom in die steek gelaat. Dit was vir hom 'n bittere ervaring. Dit het daarna gelyk asof hy hom afgesluit het en nie na buite gereageer het nie. Hy het min reaksie by gesprekke getoon en sy gedagtes vir homself gehou.¹⁴⁰

Volgens sy dogter, Elsa, het die Inligtingsdebakel hom oud gemaak. Sy vriende wat hy heeltemal vertrou het, het sy lojaliteit misbruik. Hy was teleurgesteld deur mense wat hom misbruik het en so sy planne verwoes het. Maar volgens sy dogter was hy nie verbitterd nie. Hy het gevoel dat hy baie ontvang het. Hy het wel baie probleme gehad, maar hy het ook prinse en konings ontmoet. Sy siening was dat jou verantwoordelikhede in balans moes wees met die hoogtepunte en genietinge van die lewe.¹⁴¹

Vorster het op 10 September 1983 gesterf nadat emfiseem 'n ernstige wending geneem het. Hy is op 13 September op die dorp Kareedouw, nie ver van Oubos nie, te ruste gelê. Ooreenkomstig sy wense is hy na 'n gewone kerkdienste net langs die Nederduitse Gereformeerde kerk begrawe.¹⁴²

Volgens mev Vorster het sy nooit geglo dat sy die enigste vrou was wat aan die hoof van Grootse Schuur of Libertas kon staan nie, net soos haar man nie die enigste een was wat die land kon

139 Libertaslêer, Libertas. A. Malan, At home with Mrs. Vorster, *Personality*, 1972-12-15, p. 25.

140 D. de Villiers & J. de Villiers, *P.W.*, p. 99.

141 H. Retief, My Pa, die Premier, *Sarie*, 1990-02-07, p. 19.

142 D. de Villiers & J. de Villiers, *P.W.*, p. 145., H. Retief, My Pa, die Premier, *Sarie*, 1990-02-07, p. 19

bestuur nie. Sy het ervaar dat sy net eendag in die posisie was en dat daar weer eendag iemand sou wees wat die posisie en pligte by haar sou oorneem. In haar woorde was nòg sy nòg haar man onvervangbaar.¹⁴³